

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGI RIVOJLANISHINING INSTITUTSIONAL ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

PhD, dots. **Omonov Shermuxammad**
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
ORCID: 0009-0002-2369-2356
sh.b.omonov@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi transformatsiyalashuv jarayonlarining jadallashishi davlat-xususiy sheriklik sohasidagi davlat siyosatining uzoq muddatli yo'nalishlarini ishlab chiqishni taqozo etayotganligiga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada infratuzilma obyektlarini yaratish va rekonstruksiya qilishga qaratilgan investitsiya loyihalari nafaqat aholi turmush sifatini oshirish, balki iqtisodiy o'sish sur'atlarini ham jadallashtirishga xizmat qilishi bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: davlat xususiy sheriklik, xizmat, xo'jalik subyektlari, investitsiya jarayonlari, subsidiyalar.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ

PhD, доц. **Омонов Шермухаммад**
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. В статье акцентируется внимание на том, что ускорение трансформационных процессов в социально-экономической сфере обуславливает необходимость разработки долгосрочных направлений государственной политики в области государственно-частного партнерства. В статье представлены предложения и рекомендации по реализации инвестиционных проектов, направленных на создание и реконструкцию объектов инфраструктуры, которые могут не только повысить качество жизни населения, но и ускорить экономический рост.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, услуга, хозяйствующие субъекты, инвестиционные процессы, субсидии.

IMPROVEMENT OF THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF SERVICE PROVISION

PhD, assoc. prof. **Omonov Shermukhammad**
Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. The article focuses on the fact that the acceleration of transformation processes in the socio-economic sphere necessitates the development of long-term directions of state policy in the field of public-private partnership. The article presents proposals and recommendations for the implementation of investment projects aimed at the creation and reconstruction of infrastructure facilities that can not only improve the quality of life of the population, but also accelerate economic growth.

Keywords: public-private partnership, service, economic entities, investment processes, subsidies.

Kirish.

Hozirgi vaqtda xizmat ko'rsatish sohasini xo'jalik subyektlari faoliyatini rivojlantirish samaradorligini oshirishda investitsion jarayonlarni faollashtirish maqsadida ushbu yo'nalishda siyosatni amalga oshirishning bir qancha muqobil yo'nalishlari mavjud. Ulardan birontasini tanlash korxonaning ichki va tashqi imkoniyatlarini kelgusida kengaytirish bilan belgilanadi. Mazkur yo'nalishlar quyidagilardan iborat:

- investitsiya jarayonlarni faollashtirishning samarali mexanizmini joriy qilish maqsadida tashqi muhit o'zgarishlariga ta'sir ko'rsatishning alohida usullaridan foydalanish;
- xizmat ko'rsatish korxonasining ichki iqtisodiy salohiyatini shakllantirish, ijtimoiy maqsadlar uchun investitsion loyihalar va dasturlar samaradorligini oshirish;
- tadbirkorlik faoliyatining yuqori natijalariga erishish bo'yicha o'z maqsadlari va vazifalarini aniqlash;
- xizmat ko'rsatish sohasida tarmoqlar va xo'jalik subyektlari o'rtasida integratsion jarayonlarni yo'lga qo'yish;
- bozorning ma'lum bir segmentida samarali faoliyatni yo'lga qo'yish, turli xil xizmat turlarini ko'rsatuvchi ixtisoslashgan yirik xo'jalik subyektlari ichidan alohida korxonalar faoliyatini yo'lga qo'yish.

Ijtimoiy loyihalarni investitsiyalash bo'yicha zaruriy moliyaviy resurslarni jalb qilish, xo'jalik subyektini zaruriy jihatlar bilan boyitish asosida realizatsiya qilinadi va mazkur investitsion resurslar uning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi.

DXSH mohiyatiga oid tadqiqotlarning rivojlanishi Makkonnell va Bryularning (1992) asarlarida o'rganilgan. Ularning fikricha, "raqobat muhitining shakllanishi uchun davlatning beshta iqtisodiy funksiyasidan foydalanish mumkin:

- 1) ijtimoiy muhit va qonunchilik asosini qo'llab-quvvatlash;
- 2) keskin raqobatni ta'minlash;
- 3) foyda va moddiy ne'matlarni taqsimlash;
- 4) resurslar taqsimlanishini nazorat qilish;
- 5) iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash".

Ushbu konseptual asoslarni hisobga olgan holda davlat va xususiy tadbirkorlikning hamkorlik munosabatlari shakllanishining ustuvor yo'nalishlari asoslanadi. Bunda davlat iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlash va tadbirkorlik faoliyatining erkinligiga kafolat sifatida namoyon bo'ladi (Kukura, 2004).

Bunda ahamiyatli darajada bu muammolarni realizatsiya qilishda davlatning faoliyati samaradorligi qo'shma loyihalarni realizatsiya qilishga xususiy tadbirkorlikni jalb qilish zarurligiga asoslanadi. Bunday hamkorlikdan tadbirkorlikning manfaatdorligi barqaror daromad olish va iqtisodiyotning ijtimoiy ahamiyatga ega tarmoqlarida o'zaro manfaatli hamkorlik qilish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

"Davlat - xususiy sherikchilik" kategoriyasining ta'rifi davlat va xususiy sektorning o'zaro hamkorligiga asoslanganligini alohida ta'kidlash lozim. Bunda davlat-xususiy sheriklik mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida talqin qilinishi zarur¹.

Romanovanning (2007) yondashuviga ko'ra, "DXSH – bu muhim loyihalarni realizatsiya qilish maqsadlarida davlat va biznes o'rtasidagi o'zaro manfaatli ittifoqdir. Bunda davlat xususiy biznes bilan ittifoq tuzib, nafaqat budjet yakunini kamaytiradi, balki samarali loyihalarni boshqarish tizimini ham o'ziga oladi, biznes esa muayyan kafolatlar va imtiyozlar to'plamiga ega bo'ladi".

Ba'zi adabiyotlarda: "DXSH – bu davlat va xususiy shaxslar o'rtasidagi uzoq vaqt davomida har qanday rasmiy munosabatlar bo'lib, unda ikkala tomon ham fan, texnologiya va

¹ www.imepi-eurasia.ru. – S. 3.

innovatsiyalar sohasida aniq maqsadlarga erishish uchun resurslarni birgalikda investitsiya qilishidir”².

I.E.Bolexov fikriga ko'ra, "Hamkorlikdagi harakatlar maydoni. Davlat-xususiy sherikligi innovatsion iqtisodiyot belgisi sifatida" asarida "DXSH - davlat idoralari va xususiy biznes o'zaro ittifoqi hisoblanib, uning maqsadi – iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan to mamlakat miqyosida yoxud uning ayrim hududlarida xizmatlar ko'rsatishga qadar ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni yaratish va rivojlantirishdan iborat", degan g'oya ilgari suriladi³.

Tadqiqot metodologiyasi.

Dissertatsiyada induksiya - deduksiya, abstrakt-mantiqiy fikrlash, tizimli yondashuv, guruhlash, statistik va solishtirma tahlil, kompleks baholash kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bugungi kunda ijtimoiy - iqtisodiy sohadagi transformatsiyalashuv jarayonlarining jadallashishi DXSH sohasidagi davlat siyosatining uzoq muddatli yo'nalishlarini ishlab chiqishni zarurat etmoqda. Infratuzilma obyektlarini yaratish va rekonstruksiya qilishga qaratilgan investitsiya loyihalari nafaqat aholi turmush sifatini oshirish, balki iqtisodiy o'sish sur'atlarini ham jadallashtirishga xizmat qilmoqda. Bu vaqtda infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga davlat sektori mablag'larining cheklanganligi muayyan darajada to'sqinlik qilmoqda.

Hukumat uchun DXSH loyihalarida ishtirok etishning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Loyiha risklarini kamaytirish. Xususiy investorlar bilan o'zaro hamkorlik eng samarali loyihalarni tanlash uchun bozor tamoyillaridan foydalanish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda DXSH doirasida qurilishning smeta qiymatidan oshib ketish hollari davlat buyurtmasi mexanizmiga qaraganda ancha kam uchraydi;

2. Obyektlarni ishlatishda sifatni oshirish va harajatlarni kamaytirish. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, DXSH loyihalarida haqiqiy harajatlarning rejalashtirilganidan oshib ketishi davlat buyurtmalariga qaraganda taxminan uch baravar kamroq sodir bo'ladi. Shuningdek, rejalashtirilgan muddatlardan oshib ketish ham DXSH, ham davlat buyurtmalari uchun xosdir. Biroq, DXSH loyihalarida haddan tashqari oshib ketish dastlabki bosqichlarda (tayyorgarlik ishlari murakkabroq bo'lganligi sababli) sodir bo'ladi, davlat shartnomalarida esa kechikishlar ko'proq loyihalarni qurish va amalga oshirish bosqichlarida sodir bo'ladi. Ammo, DXSH loyihalarida boshqaruv samaradorligi ko'p jihatdan davlat boshqaruvi tizimining samaradorligiga: ya'ni hujjatlarni tayyorlash va loyihadan oldingi bosqichda loyiha ustida ishlash hamda DXSH tomonlari o'rtasida risklarni optimal taqsimlash va tender jarayonlarida raqobat tamoyilini ta'minlashga bog'liq.

3. Yangi texnologiyalarni jalb qilish. DXSH loyihalarini amalga oshirish uchun yuqori sifat talablari hamda raqobat tartiblari innovatsiyalar ko'lamini kengaytirish va texnologik jihatdan ilg'or ijrochilarni loyihalarga jalb etishga yordam beradi.

4. Qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish. Moliyaviy majburiyatlarni xususiy sektorga o'tkazish DXShning asosiy afzalliklaridan biridir. Bu infratuzilma obyektlarini qo'shimcha moliyalashtirish manbalari bilan ta'minlash uchun sharoit yaratadi. DXSH qo'shimcha budjet daromadlarini yaratib, infratuzilma obyektlari foydalanuvchilardan to'lovlarni undirish imkonini beradi. Shu bilan birga, kelajakda foydalanish uchun to'lovlar hisobiga infratuzilma obyektni to'liq ta'minlash uchun joriy va kapital harajatlarni qoplash murakkab vazifa ekanligini va har doim ham amalga oshirib bo'lmazligini ta'kidlash muhimdir. Shuningdek, DXSH infratuzilma obyektlaridan foydalanish samaradorligini oshirish va shu bilan qo'shimcha resurslarni bo'shatish imkonini beradi.

² www.inage.ru/ppp/casestuty/Framework_Paper.ru.

³ https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/32_U_Djumaniyazov.pdf

5. Infratuzilma obyektining qaytimini oshirish. Xususiy sherik moliyaviy mablag'larni jalb qilish, qarz oluvchilar va aksiyadorlar oldidagi majburiyatlarni o'z zimmasiga olish orqali loyiha bo'yicha pul oqimlarini oshirishdan manfaatdor bo'ladi.

6. Loyihani amalga oshirish uchun qo'shimcha vositalar. Ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati past yoki qimmat bo'lgan taqdirda davlat hamkori infratuzilma obyektini operatorini o'zgartirishi mumkin.

7. Obyektdan foydalanish samaradorligini oshirish. DXSH mexanizmi infratuzilma obyektlaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun ko'proq rag'bat va imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, DXSH qurilish va ekspluatatsiyani bitta shartnoma bo'yicha birlashtirishga imkon beradi va xususiy investorni loyihaning kapital va operatsion harajatlarini tejashga undaydi. Ikkinchidan, DXSH shartnomasi loyiha bo'yicha daromadlar hajmini va xizmatlar sifati belgilaydi, bu (obyekt xizmatlari uchun aholi tomonidan to'langan taqdirda) investorni sifat talablariga javob bergan holda harajatlarni minimallashtirishga rag'batlantiradi hamda vakolatli organlarni (obyekt xizmatlari uchun budget mablag'lari hisobidan to'langan taqdirda) ekspluatatsiya harajatlarini qoplashga majbur qiladi. Uchinchidan, DXShning ba'zi turlari DXSH shartnomasida zarur talablarni belgilash orqali bevosita ish sifati tartibga solish imkonini beradi⁴.

DXShni rivojlantirish shartlari iqtisodiy va noiqtisodiy bo'lishi mumkin. Iqtisodiy shart - sharoitlar ijtimoiy takror ishlab chiqarish samaradorligiga bog'liq bo'lib, qulay institutsional muhitni shakllantirish va infratuzilmani rivojlantirish, kichik biznesni qo'llab - quvvatlash, fan, ta'lim, moliya - kredit institutlarini yaratish, iqtisodiyot barqarorligi, hamkorlik ishtirokchilarining bilim va kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish kabi shart - shartlarni o'z ichiga qamrab oladi. Mazkur shart - sharoitlar xususiy tadbirkorlik subyektlarini faoliyati bo'yicha tashqi va ichki muhitining tabiatiga ta'sir qiladi. Davlat va xususiy tadbirkorlik hamkorligini rivojlantirishning noiqtisodiy shart-sharoitlari esa respublikadagi siyosiy-ijtimoiy vaziyatni aks ettiradi.

Shuningdek, shart-sharoitlar ham ijobiy va salbiy tavsifga ega bo'lishi mumkin. Ijobiy tavsifdagi shart - sharoitlar davlat va xususiy tadbirkorlik o'rtasidagi hamkorlik munosabatlaridan foydalanishning iqtisodiy samarasini oshirib, uning salohiyatini rivojlantirsa, salbiy jihatlari bu hamkorlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Masalan, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sheriklik munosabatlarini shakllantirish uchun qulay shart - sharoitlarning yaratilishi raqobat muhitining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bunda turli korxonalar sherikligida qatnashish uchun teng imkoniyatlar mavjud, chunki faqat sog'lom raqobat xususiy sektorning samaradorligi va faolligini oshiradi. Shuning uchun ijro etuvchi davlat hokimiyati organlari xususiy tadbirkorlik faoliyati uchun raqobatchilik muhitini shakllantirishga ko'maklashi zarur.

Iqtisodiy tizimda sheriklik munosabatlarining muvaffaqiyatli realizatsiya qilinishi istiqbolli va barqaror bozor konyunkturasi, barqaror me'yoriy baza, fuqarolik jamiyatining tadbirkorlik layoqati, davlat hokimiyati organlari mutaxassislarining malaka darajasi hamda ilmiy - tadqiqot, innovatsion, ishlab chiqarish faoliyatining rivojlanishi va va inson salohiyatini oshirishga ko'maklashadi.

Mamlakatimizda DXSH siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda barcha tegishli davlat organlarini jalb qilish muhim hisoblanadi. Bunda turli vazirliklar (transport, iqtisodiyot va moliya, uy-joy-kommunal xo'jaligi, energetika, sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqalar)ning vakillari orqali ularni amalga oshirish bo'yicha umumiy yondashuvni ishlab chiqish maqsadida DXShlardan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash zarur. Hukumat doirasidagi muvofiqlashtirish va hamkorlik DXSH siyosatini samarali amalga oshirish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Agar mahalliy hokimiyatlar darajasida muayyan sektorning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lsa, o'zaro muvofiqlik va mas'uliyatni aniq taqsimlashni ta'minlash uchun tegishli choralar ko'rish lozim.

⁴ https://urss.ru/PDF/add_ru/194937-1.pdf

DXSH siyosatini ishlab chiqishda manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashish muhim ahamiyatga ega. DXSH siyosati turli siyosiy loyihalar va rejalarga ta'sir qilishi mumkinligini hisobga olsak, barcha manfaatdor tomonlar va iste'molchilarga siyosatni ishlab chiqish va qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etish imkoniyatlarini ta'minlash zarurdir.

Eng muhimi, yuqori natijalarga erishish real bo'lgan DXSH mexanizmlari va tarmoqlaridan foydalanishning qonuniyligini aniqlashdir. Demak:

a) loyiha bir vaqtning o'zida ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojni tan oladigan va ko'pchilik siyosiy fikrlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan loyiha bo'lishi kerak;

b) bozorni izlash va DXSH loyihasiga potensial sheriklarni jalb qilish uchun allaqachon ma'lum va tasdiqlangan texnologiyalardan foydalanish zarur;

c) loyihaning qiymati shaffof va homiy vazirlik yoki agentlik uchun maqbul bo'lishi kerak. Loyiha xalqaro sarmoyadorlar va imtiyozlar olishga qiziqqan korxonalarning qiziqishini jalb qilish uchun ahamiyatli bo'lishi kerak.

d) loyihaning qiymati nafaqat maqbul bo'lishi kerak: mas'ul organ kreditga layoqatli bo'lishi kerak (yoki kreditlashning moslashuvchan mexanizmi mavjud bo'lishi lozim).

Loyihani amalga oshirishda hukumat va xususiy sektor o'rtasida manfaatlar to'qnashuvi bo'lishi mumkin, shuning uchun muammolarni hal qilish uchun norasmiy muloqot mexanizmini yaratish muhim ahamiyatga ega. Hukumat amaldorlari va manfaatdor tomonlar ochiq munozaralar o'tkazishi mumkin bo'lgan munozara forumlarini tashkil etish orqali muammolar va keskinliklarni jiddiy mojarolarga aylanib ketishidan oldin olishi mumkin⁵.

DXSH siyosatining bir qismi dasturning afzalliklarini tushuntirib beruvchi va ommaviy axborot vositalarida yoki boshqa joylarda DXShlarni asossiz tanqid qilishning oldini oluvchi strategik aloqa rejasini o'z ichiga olishi kerak. Loyihadan oldingi tadbirlarni amalga oshirayotganda DXSH tashabbuskorlari, ayniqsa, aholining iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan nochor qatlamlari uchun transport vositalarini kamaytirish yoki kelajakdagi iqtisodiy foyda va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini oshirish kabi masalalarni ta'kidlashda erkin hisoblanadilar.

DXShni amalga oshirish siyosati uslubiy jihatdan ta'minlanishi va investorlar uchun ishonchlilikni kafolatlashi kerak. Axborot qo'llab-quvvatlashi investorlarni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash turlari aniq bo'lishi kerak. Bundan tashqari, xususiy sheriklar va boshqaruvchi kompaniyalarning potensial loyiha va dasturlarni amalga oshirishga tayyorligini kafolatlash uchun loyihalar bozorga izchil kirib borishi zarur.

Mamlakatimizda DXSH dasturlari nisbatan yangi jarayon bo'lib, hukumatlar yaxshi ishlaydigan umumiy siyosatni amalga oshirishi mumkin bo'lgan xalqaro mexanizm hali mavjud emas. DXSH dasturlarining ahamiyati ortib borayotganini hisobga olib, DXSH bo'yicha tajriba almashish va DXShni amalga oshirish siyosatini shakllantirish mumkin bo'lgan xalqaro forumlar yaratishga rag'batlantirish zarur hisoblanadi.

Amaliy tajribalarning ko'rsatishicha, DXSH mexanizmini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar: raqobat muhitining shakllanmaganligi, muhim siyosiy va iqtisodiy risklar, mehnat resurslarining malakasining pastligi, korrupsiya kabilar hisoblanadi.

Respublikamiz iqtisodiyotida DXShni rivojlantirishda asosiy jihat xizmat ko'rsatish sohasida DXShning mavjud shakllari samaradorligini oshirish va ushbu hamkorlikning istiqbolli yo'nalishlarini joriy etishga yordam beradigan omillarni aniqlashdan iboratdir.

DXShni institutsional jihatdan ta'minlash uchun hamkorlikni boshlash va qo'llab-quvvatlash shakllari, usullari va ustuvor tarmoqlarini aniqlash hamda qo'shma loyihalar, hamkorlar o'rtasida shartnomaning namunaviy shakllarida davlatning biznes bilan qo'shma faoliyatini ma'muriy reglamentlarini ishlab chiqish zarur.

⁵ Masalan, Gollandiyada avtomobil yo'llari sohasida birinchi DXSH loyihasi boshlanganida hamkorlik masalalarini kelishish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida uchrashuvlar o'tkazilgan. Bunday uchrashuvlar ochiq muloqot maydoni bo'lib xizmat qilgan va tomonlarga muammolarni jiddiy nizolarga aylanib ketishidan oldin hal qilish imkoniyati yaratilgan.

Iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi sharoitida DXShning yangi shakllarini ommalashishiga to'siq bo'luvchi omillar sifatida xizmat ko'rsatish sohasida qulay ishbilarmonlik muhiti hamda tadbirkorlik madaniyatining yetarli darajada emasligi hisoblanadi.

Shunday ekan, iqtisodiy rivojlanishning bozor modeliga o'tish muammolarini hal qilish uchun innovatsion-texnologiya sohalarini qayta yaratish va shakllantirish, qo'shimcha ravishda ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, innovatsion infratuzilmani tashkil etish zarur. DXSH loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes subyektlari shakllanishi uchun ijobiy shart-sharoitlarni ta'minlashga ko'maklashmoqda.

Bizning fikrimizcha, xizmat ko'rsatish sohasida ishbilarmonlik muhitini rivojlantirish yo'nalishida tadbirkorlik infratuzilmasini, moliya institutlarini rivojlantirish, ma'muriy to'siqlarni kamaytirishni nazarda tutuvchi samarali davlat siyosatini amalga oshirish lozim. DXShni rivojlantirish unga ta'sir qiluvchi ijobiy va salbiy omillar bilan belgilanadi.

Bizning fikrimizcha, respublikamizda DXShni jadal rivojlanishida mavjud institutsional cheklovlar quyidagilardan iborat:

- DXSH mexanizmini shakllantirish va realizatsiya qilish hamda ularni tizimli amalga oshirish bo'yicha dasturlar va maqsadli rejalarining ishlab chiqilmaganligi;
- sheriklik munosabatlarini tartibga solish bo'yicha tegishli boshqaruv apparatining yo'qligi;
- investitsion loyihalarni tender asosida realizatsiya qilish bo'yicha korrupsion holatlarning mavjudligi;
- jamoat huquqi institutlari va jamoat mulkining shakllanmaganligi.

Shuningdek, respublikada davlat va xususiy tadbirkorlik munosabatlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar: ishbilarmonlik muhitining yetarli darajada shakllanmaganligi, korrupsiyaning yuqori darajasi, fuqarolik-huquqiy munosabatlar samaradorligining pastligi kabilarda iborat.

Shunga asoslangan holda, DXSH mexanizmini samarali amal qilishi uchun ijobiy muhitni yaratish maqsadida davlat va biznes o'rtasida bunday hamkorlikning institutsional asoslarini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish, korrupsiyaga qarshi samarali siyosatni amalga oshirish hamda umumiy loyihalarning shaffofligini ta'minlash zarurdir. Bunda asosiysi mazkur loyihalar ustidan ijtimoiy nazoratni ta'minlaydigan jamoatchilik nazorati institutlarini rivojlantirish hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi «Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida»gi qonunga muvofiq bitim doirasida xususiy sherikning va (yoki) kreditorning (kreditorlarning) manfaatlarini himoya qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi qo'llab-quvvatlashning quyidagi turlarini taqdim etishi mumkin⁶:

–subsidiyalar, shu jumladan xususiy sherikning davlat-xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirishdan oladigan, kafolatlangan eng kam daromadini ta'minlashga yo'naltiriladigan subsidiyalar;

–davlat - xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan aktivlar va mol - mulk tarzidagi qo'yilmalar;

–davlat - xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirish jarayonida ishlab chiqarilgan yoki yetkazib berilgan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) muayyan miqdorini yoki bir qismini iste'mol qilganlik yoki ulardan foydalanganlik uchun to'lovga yo'naltiriladigan O'zbekiston Respublikasi budjeti tizimining budjetlar mablag'lari;

–budjet ssudalarini, qarzlarini, grantlarini, kredit liniyalarini va moliyalashtirishning boshqa turlarini berish;

–investorlar tomonidan majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida o'zaro kelishuvga ko'ra qo'shimcha kafolatlar;

⁶ <https://lex.uz/ru/docs/4329270>

- soliq imtiyozlari va preferensiyalari, shuningdek boshqa imtiyozlar;
- boshqa kafolatlar va (yoki) kompensatsiyalar.

Qo'shimcha kafolatlar berish va (yoki) qo'llab-quvvatlash O'zbekiston Respublikasi bilan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida bitim tuzish orqali yoki davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi⁷.

O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga bevosita yoki bilvosita ta'sir etadigan qo'shimcha kafolatlarining va (yoki) qo'llab-quvvatlashning har qanday turlari davlat - xususiy sheriklik loyihasining konsepsiyasi tasdiqlanguniga qadar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishib olinishi kerak. Soliq imtiyozlari va preferensiyalari O'zbekiston Respublikasining Soliq [kodeksida](#) nazarda tutilgan tartibda belgilanadi. Alohida hollarda, davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimlar doirasida jalb etiladigan chet el investitsiyalari ishtirokida amalga oshiriladigan davlat-xususiy sheriklik loyihalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududida realizatsiya qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) narxlarining chet el valyutalariga va shartli birliklarga bog'lanishiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari asosida yo'l qo'yiladi.⁸

DXShni davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlashning yana bir muhim yo'nalishi – DXSH loyihalariga xususiy investitsiyalarni himoya qilish zarurligi hisoblanadi. Xususiy sherikning, shuningdek, loyiha kompaniyasining mulkini milliyashtirish va boshqa chora-tadbirlardan himoya qilish maqsadida respublikada davlat kafolatlari belgilandi. Biroq, investitsiya davlat manfaatlarini ko'zlab, ammo o'z vaqtida to'lash va investor tomonidan yetkazilgan zararni tegishli ravishda qoplash bilan ekspropriatsiya⁹ qilinishi mumkin bo'lgan istisno holatlari ham mavjud.

Shuning uchun kompensatsiya ekspropriatsiya qilingan investitsiya yoki uning bir qismi bozor narxiga ekvivalent bo'lishi zarur bo'lib, u yo'qotilgan foydaga va ekspropriatsiya to'g'risida qaror qabul qilingan sanada kiritiladi. Bundan tashqari, agar investorda uning investitsiyalarini baholash va kompensatsiya to'lashni o'z ichiga olgan ekspropriatsiyaning ta'siri to'g'risidagi da'vo mavjud bo'lsa, investorning ishni sud organi yoki boshqa vakolatli davlat organi tomonidan tezroq ko'rib chiqish huquqiga ega.

Boshqa tomondan, viloyatlar, shaharlar va tumanlarni rivojlantirish va ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni hal etishning hududiy xususiyatlarini hisobga olgan holda DXShni amalga oshirishda quyidagi tamoyillardan foydalanish ham muhim hisoblanadi: DXShni rivojlantirish konsepsiyasi; DXSH imkoniyatlarini hisobga olgan holda uning usullarini ishlab chiqish va loyihalarni aniqlash; DXSH subyektlarini huquqiy tartibga solish va salohiyatini oshirishni tizimli ravishda ta'minlash.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning huquqiy va institutsional bazasini yaratish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" 2018 yil 20 oktabrdagi PQ-3980-son qarori ijrosini hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Davlat - xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 12 dekabrda 1009-son "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish to'g'risida"gi Qaroriga muvofiq agentlikning boshqaruv tuzilmasi va Nizomi ishlab chiqilgan (Qaror, 2013).

Ushbu qarorda "agentlik boshqaruv xodimlarining cheklangan soni 30 nafardan iborat tuzilmasi"¹⁰ keltirib o'tilgan va ishlab chiqilgan Nizom asosida agentlikning maqsad va vazifalari hamda faoliyat yo'nalishlari keltirib o'tilgan.

⁷ <https://lex.uz/ru/docs/4329270>

⁸ <https://lex.uz/ru/docs/4329270>

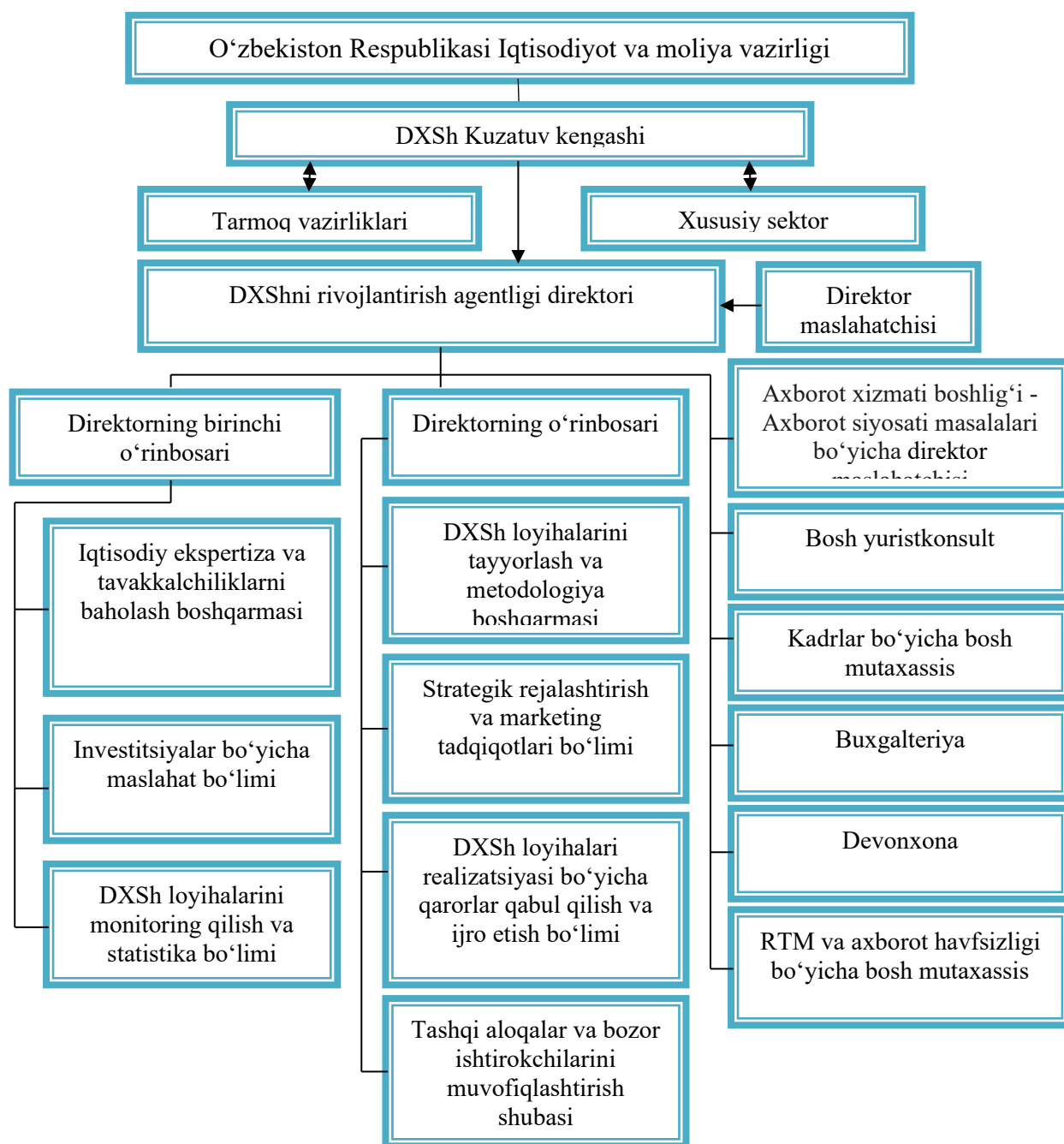
⁹ Ekspropriatsiya (*expropriatio* – mulkdan mahrum qilish).

¹⁰ <https://lex.uz/ru/docs/4104705>

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalarga asoslangan holda qo'yidagi xulosalarni ishlab chiqdik:

1. DXSH shaklida o'zaro munosabatlarni amalga oshishi davlat va xususiy hamkorlarning DXSH loyihalarini realizatsiya qilish natijasida o'zlari uchun olishi mumkin bo'lgan potensial foyda va ustunliklardan iborat. Biz, 1-rasmda keltirilgan davlat - xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligining tashkiliy tuzilmasini tashkil etish tizimini takomillashtirish bo'yicha ba'zi tavsiyalarni berdik. Bunda agentlik faoliyatining tarkibiy tuzilmasiga muvofiqlashtirish maqsadida DXSH kuzatuv kengashini kiritish, investitsiyalar bo'yicha maslahat bo'limi va strategik rejalashtirish va marketing tadqiqotlari bo'limini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

2. Bugungi kunda iqtisodiyotning barcha sohalari va tarmoqlarida davlat va xususiy tadbirkorlikning roli to'g'risida fikr-mulohazalarga asoslangan holda DXSH mexanizmini realizatsiya qilish respublikani strategik rivojlantirishda ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

1-rasm. Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligining tashkiliy tuzilmasi
(Qaror, 2013)

3. Respublikada DXSH mexanizmini rivojlantirish jarayoni bosqichma -bosqich amalga oshirilishi hamda har bir bosqichning natijalari alohida tadqiq qilinishi lozim. Shuningdek, birinchi bosqichda DXShning bir nechta asosiy loyihalarini realizatsiya qilish zarur va buning uchun esa eksperimental loyihalarining risk darajasini pasaytirish maqsadida ular qisqa muddatli o'zini-o'zi qoplash muddatlari bilan yuqori bo'lmagan qiymatlarda bo'lishi kerak.

4. Jamoatchilik, xususi sektor vakillari, mahalliy davlat hokimiyati va o'zini o'zi boshqarish organlariga DXShning mohiyati, undan foydalanish mexanizmlari va amaliyoti, bu bo'yicha boshqa davlatlar tajribasi hamda mavjud ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni o'rganish imkoniyatini ta'minlash kerak. Shunga asoslangan holda, respublikada zamonaviy ishlab chiqarish, iqtisodiy va moliyaviy munosabatlarga ishonchni ta'minlash maqsadida ommaviy axborot vositalari orqali faoliyatni kuchaytirish zarur.

5. Loyihalarni baholash mezonlari ichida diqqat markazida ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lgan va xizmatlarning asosiy iste'molchilari bo'lgan aholi manfaatlarini inobatga oluvchi aniq DXSH loyihalariga qaratilishi kerak.

Bunda loyihani amalga oshirish bo'yicha tushuntirish ishlari olib borilishi hamda DXSH loyihalarini realizatsiya qilish natijalari to'g'risida obyektiv ma'lumotlar taqdim etilishi juda muhim hisoblanadi. Shunga ko'ra, natijalarni baholash va monitoring qilish mustaqil nodavlat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishi kerak.

6. Respublika sharoitida loyihalarining ijtimoiy ahamiyatini hisobga olgan holda, xususi tadbirkorlarni rag'batlantirish maqsadida ularga amalga oshirish muddati kamida 3-5 yil qilib berilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 26 apreldagi 259 - son «Davlat - xususi sheriklik loyihalarini amalga oshirish tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi qaroriga muvofiq: DXSH loyihasining konsepsiyasi – davlat sherigi va (yoki) xususi tashabbuskor tomonidan tayyorlanadigan, DXSH loyihasini amalga oshirishni hal etishga doir tanlovni asoslab beradigan, ushbu loyihaning qiymatini va tavsifini belgilaydigan, uni amalga oshirishning samaradorligi va dolzarbligi asoslarini, asosiy tavsifnomalari va o'ziga xos xususiyatlarini, shuningdek, jalb qilinadigan investitsiyalarning qaytarilishini ta'minlash mexanizmlarini o'z ichiga olgan hujjat hisoblanadi (Qaror, 2020).

Bizning fikrimizcha, umumiy holda DXSH loyihalarini rejalashtirish, ishlab chiqish, tashkil etish va amalga oshirish jarayoni to'rtta bosqichdan iborat bo'ladi (1-jadval).

Yuqorida keltirilgan bosqichlarni amalga oshirish jarayonida milliy iqtisodiyot darajasida DXSH modelini realizatsiya qilish bo'yicha ilmiy asoslangan chora-tadbirlar ishlab chiqiladi.

Mazkur model qo'yidagi vazifalarni hal qilishni nazarda tutadi:

- ilog'or xorijiy tajribalarni tadqiq qilish;
- hududda DXSH mexanizmini joriy qilishning iqtisodiy imkoniyatlari va shart-sharoitlarini o'rganish;
- mamlakatda sohaga ta'lluqli bo'lgan me'yoriy - huquqiy bazani izohlash va o'rganish;
- DXSH mexanizmi shakllanishining tamoyillarini ishlab chiqish va asoslash;
- DXSH loyihalarini realizatsiya qilish mexanizmini ishlab chiqish;
- DXShni joriy qilishning ustuvor sohalari va tarmoqlarini aniqlash;
- respublikaning rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, uning amaliyotida DXShni qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Ta'kidlash kerakki, DXSH rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini asoslash orqali, biz tomonimizdan, tavsiyalarni DXSH sohasida davlat va xususi sektor o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mavjud amaliyoti hamda davlat va xususi sektorning strategik hamkorligi bo'yicha ustuvorliklar va imkoniyatlardan foydalanish maqsadida ekspertlar tomonidan konstruktiv yondashuv asosida ishlab chiqdik.

**DXSH loyihalarini rejalashtirish, ishlab chiqish, tashkil etish va
amalga oshirish bosqichlari**

№	Bosqichning tavsifi	DXShni amalga oshirish mazmuni
1.	Strategik rejalashtirish	Mazkur bosqich xususiy sherikni jalb qilish orqali loyihani realizatsiya qilishning makroiqtisodiy imkoniyatlari va budget samaradorligi tahlili asosida viloyat, shahar, tuman va tarmoq rivojlanish strategiyasini realizatsiya qilish uchun DXShdan foydalanishning maqsadga muvofiqligi va imkoniyatlarini o'z ichiga oladi.
2.	Loyihani tayyorlash jarayoni	Ushbu bosqichda xususiy sherik erishishi kerak bo'lgan sifat va samaradorlikning maqsadli mezonlarini aniqlash, loyiha hujjatlarini ishlab chiqish, xususan, shartnoma va boshqa zaruriy kelishuvlar, qonunchilik tizimdagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ijro etuvchi hokimiyat organlarining shartnoma shartlarini bajarilishini ta'minlash bo'yicha boshqa normativ aktlar hisobga olinadi. Shuningdek, potensial realizatsiya qilinadigan loyihada ishtirok etish haqida qarorlar qabul qilish uchun zaruriy bilimlar hajmini potensial hamkorga taqdim qilish, loihaning axborot paketini shakllantirish hamda xususiy sherikni tanlash maqsadida tanlov o'tkazish uchun hujjatlarni ishlab chiqish.
3.	Qarorlarni asoslash va qabul qilish	Bu bosqich mahalliy davlat hokimiyati organlari uchun zarur loyihani realizatsiya qilish haqida qarorlarni asoslash va qabul qilish.
4.	DXSH loyihasini realizatsiya qilish qarorini bajarilishi	Ushbu bosqichda DXSH loyihasida moliyaviy resurslarni jalb qilish masalalari bo'yicha moliya-kredit tashkilotlari bilan xususiy sherikni kelishuvda ishtirok etishi, xususiy sherikni tanlash bo'yicha tanlov natijalari asosida DXShni tanlangan loyihasini realizatsiya qilish to'g'risida qarorlar qabul qilinadi.

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

DXSH rivojlanishi bo'yicha taklif qilinayotgan tavsiyalar qo'yidagilardan iborat:

1. DXShni amalga oshirish bo'yicha qonunchilik tizimida davlat-xususiy sherikligi tamoyillarini kengaytirish, ya'ni transversallik¹¹ tamoyilini kiritish, ijro hokimiyati organlarining vakolatlarini aniqlashtirish, loyihani tanlash bo'yicha tender va tanlov komissiyalariga uzatish, loyiha kompaniyalarining rolini oshirish, me'yoriy - huquqiy bazani takomillashtirish zarur. Xususiy hamkor uchun DXSH loyihalarini realizatsiya qilishda kafolatlar tizimini yetarlicha asoslash, xususiy hamkorni huquqiy jihatdan himoyalash tizimini joriy etish lozim.

2. DXShni rivojlantirish jamg'armasini ham davlat budget mablag'lari, ham xususiy sektor (donor) mablag'lari hisobidan tashkil qilish.

3. Respublika iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, rahbariyat tomonidan DXSH shakllari va modellarini amalda joriy qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

4. Barcha darajalarda davlat hokimiyat organlari tomonidan DXSH loyihalarining ma'lumotlar bazasini shakllantirish va umumdavlat, hududiy va mahalliy darajalarda ularni ajratish bilan DXShning potensial loyihalari ma'lumotlari bazasini yaratish lozimligi.

5. DXSH mexanizmini amalga oshirish uchun kadrlar tayyorlash. Respublika darajasida magistratura mutaxassisligi doirasida DXSH uchun kadrlar tayyorlash tizimini joriy etish. Shunga mos o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish hamda ijro hokimiyati organlari xodimlari, xususiy biznes vakillarini va boshqaraga kadrlar tayyorlash zarur.

¹¹ Mazkur tamoyil sohada infratuzilmaviy va institutsional cheklovlarni bartaraf etish, hududiy rivojlanishning maqsadli dasturlari va rejalarni ishlab chiqish, realizatsiya qilish hamda sohani rivojlantirishda an'analar (milliy) va innovatsiyalar integratsiyasini ta'minlash bo'yicha tadbirlarni o'z ichiga oladi.

6. DXSH mexanizmi joriy qilish uchun media - rejani ishlab chiqish va realizatsiya qilish. DXShni amalga oshirish konsepsiyasidan kelib chiqib, DXSH loyihalarini istiqbolda muvoffaqiyatli realizatsiya qilish jamoatchilik tomonidan mazkur konsepsiyani qanday qabul qilishga bog'liqdir. Shuning uchun DXSH masalalari yuzasidan muntazam ravishda va keng doirada bilim almashishni media-rejada rasmiylashtirish, unda turli xil nashrlar, televideniye va radio eshittirishdagi maqolalar, amaliy ma'lumotlar chop etilish muhim ahamiyatga egadir. Bunda ijtimoiy infratuzilma obyektlari nima uchun xususiy sektor tomonidan boshqarilishi, nega ta'riflarning oshirilishi, xususiy kompaniyalar tomonidan infratuzilma obyektlarini ekspluatatsiya qilinishidan qanday foyda borligi jamoatchilikka aniq tushuntirilishi kerak.

7. DXShni realizatsiya qilish yuzasidan tajribalarni almashish maqsadida xorij davlatlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish. Axborot va tajriba almashish maqsadida DXSH markazini xorijiy markazlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishning asosiy yo'nalishlari muayyan tadbirlar (forumlar, konferensiyalar, ta'lim dasturlari) o'tkazishda ko'maklashish hamda DXSH masalalari bo'yicha ilmiy aloqalarni o'rnatish, axborot va tajriba almashish aloqalarini o'rnatish hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Loyiha risklarini kamaytirish, obyektlarni ishlatishda sifatni oshirish va harajatlarni tejash, yangi texnologiyalar va qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish, infratuzilma obyektining qaytimini oshirish, loyihani amalga oshirish uchun qo'shimcha vositalarni shakllantirish hamda obyektidan foydalanish samaradorligini oshirish asosida hukumat uchun DXSH loyihalarida ishtirok etishning asosiy afzalliklari aniqlandi.

Adabiyotlar /Jumepamypa/Reference:

Kukura S P. (2004) *Teoriya korporativnogo upravleniya/ S P.Kukura –M.: Ekonomika, - S. 105.*

Makkonnell Kembell R., Bryu Stenli L. (1992) *Ekonomika: Prinsipi, problemi i politika. T. 2. / Per. s angl. -M.: Respublika, - S. 200.*

Qaror (2013) *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 12- dekabrda 1009-son «O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish to'g'risida»gi Qarori.* <https://lex.uz/ru/docs/4104705>.

Qaror (2013) *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 12 dekabrda 1009-son «O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish to'g'risida»gi Qaroriga muvofiq agentlik tashkiliy tuzilmasi asosida muallif tomonidan taklif qilingan.*

Qaror (2020) *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 26 apreldagi 259-son «Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi Qarori* <https://lex.uz/docs/4798603>.

Romanova O.A. (2007) *Teoriya i praktika razvitiya chastno-gosudarstvennogo partnerstva/ O.A. Romanova // Vestnik Uralskogo gosudarstvennogo texnicheskogo universiteta. - № 3. - S. 41.*